

Un proiect necunoscut, din secolul al XVIII-lea, de corpus al istoriei Daciei libere romane și postromane

COSTIN FENEȘAN

Secolul al XVIII-lea, caracterizat pe bună dreptate ca „veacul curiozității celei mai iscoditoare a omului“ (Pierre Chaunu), a stat sub semnul acelorași idealuri și preocupări multiple ale „lumii savante“, plămădite în climatul de emulație intensă și efervescentă creatoare, de dispute academice și controversate științifice, care i-au îndemnat și însoțit pe măestrii umanismului și ai Renașterii la căutarea și exegeza valorilor spirituale și materiale ale umanității. Nici un domeniu al științelor exacte, dar în aceeași măsură al literelor și artelor, n-a rămas neexplorat de polihistorii veacului al XVIII-lea, animați de spiritul atotcuprinzător care a generat cu atita strălucire Marea Enciclopedie Franceză. Știința trecuse acum dincolo de toate fruntariile politice și biruisse piedicile puse în cale de depărtarea geografică dintre țări și oameni, împlinindu-și menirea ei dintotdeauna, ca factor de progres general, dar și de apropiere umană. Iar această — fie-ne îngăduită expresia — „internaționalizare“ a științei în veacul luminilor, aidoma celei din vremea Renașterii, a adus după sine o îmbogățire, pînă atunci nemaiîntîlnită, a patrimoniului uman de cunoaștere. Istoriografia, ale cărei obiective și metode de cercetare impuneau în chip firesc o deschidere largă a posibilităților de investigare științifică și de cooperare intelectuală, a marcat în cursul secolului al XVIII-lea — tocmai datorită existenței acestor premise — saltul decisiv pe calea maturizării ca o ramură distinctă a științelor umaniste. Este vremea în care istoricul părăsește, mai mult ca oricînd pînă atunci, singurătatea mesei sale de lucru, spre a intra în contact direct cu alți confrăți, fie pentru a-și confrunța opiniile, fie pentru a solicita informațiile care-i sînt de lipsă ori pentru a-și lămurii îndoelile. Corespondența științifică devine acum un fenomen obișnuit, cultivat atît din rațiuni practice, cît și ca o formă de manifestare frecventă a ecumenismului spiritual de nuanță pronunțat carteziană.

În cele ce urmează vom prezenta o pildă sugestivă în sensul celor de mai sus, mărturie care este cu atît mai importantă, cu cît privește proiectul, necunoscut pînă în prezent, al unui corpus de istorie a Daciei libere, romane și postromane. De la bun început se cuvine subliniat faptul că preocupările lumii savante din Europa — și în mod cu totul firesc ale celei din Țările Române — pentru istoria Daciei antice datează încă din secolul al XVI-lea. Răspîndirea, pe calea tiparului, a scrierilor datorate autorilor antichității greco-romane, existența unor vestigii arheologice de primă importanță (de ex. Columna Traiană, Podul lui Traian), precum și descoperirea fortuită, destul de frecventă, a unor mărturii materiale din epoca daco-romană, au stimulat constant interesul și studiile, mai ales cele de natură epigrafică, dedicate istoriei Daciei antice, astfel încît la începutul secolului al XVIII-lea cercetările se puteau întemeia pe o literatură de

specialitate relativ bogată¹. În acest context nu apare deloc surprinzătoare preocuparea unui istoric silezian, Friedrich Wilhelm von Sommersberg² — bine cunoscut nu numai contemporanilor săi, ci deopotrivă posterității — de a înmănușia într-un corpus toate izvoarele și studiile de specialitate referitoare la istoria Daciei libere, romane și postromane, proiect la a cărui realizare îl îndreptăteau pe deplin cunoștințele sale temeinice din domeniul studiilor clasice. Nu este de exclus posibilitatea ca interesul lui Sommersberg pentru istoria Daciei antice să se fi născut în cursul cercetărilor sale legate de elaborarea istoriei străvechi a Sileziei natale, materializate prin publicarea unei lucrări la Breslau/Wrocław în 1722. Într-adevăr, în cuvântul introductiv către cititor, autorul amintește că localizarea regatului Van din antichitate — situat de către reputatul cartograf Abraham Ortelius (1527—1598) într-o porțiune de teren dintre Mureș și Tisa — l-a îndemnat să cerceteze izvoarele referitoare la Dacia antică și Decebal³. Nu e însă mai puțin adevărat că Sommersberg a localizat la rindul său — la fel de greșit ca și Ortelius — vechiul regat al Vanului în Silezia antică, în vreme ce acest stat al

¹ Pentru istoricul studiilor referitoare la Dacia antică, cf. Th. Mommsen, *De Daciarum inscriptionum auctoribus*, în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, Berlin, 1853, p. 153—160 și p. 1373—1374 (completările ulterioare ale lui A. v. Domaszewski); C. Torma, *Repertorium ad literaturam Daciae archaeologicam et epigraphicam*, Budapesta, 1880; M. Macrea, *Cercetările privind epoca romană în Transilvania de la început până în zilele noastre*, în „Acta Musei Napocensis”, vol. II (1965), p. 141—160; *Inscripțiile Daciei Romane*, ed. I. I. Russu și colab., vol. I, București, 1975, p. 35 și urm.

² Friedrich Wilhelm von Sommersberg (1698, Breslau/Wrocław — 1756, Breslau/Wrocław) urmează studii gimnaziale și liceale în orașul său natal, apoi studii clasice la Universitatea din Leipzig. În 1716 publică la Leipzig dizertația *Socrates, nec officiosus maritus, nec laudandus pater familias*, urmată la scurtă vreme (Leipzig, 1717) de un alt studiu consacrat antichității clasice: *De M. Agrippa inelyti ordinis philosophici auctoritate*. Stabilit la Viena după terminarea studiilor universitare (1719), Sommersberg publică la scurtă vreme o istorie panegirică a împăratului Carol al VI-lea (*Das glückselige Schlesien*, Leipzig, 1719) și o istorie versificată a vechii Silezii, de la Ariovist până la dinastia Piaștilor, folosindu-se de modelul antic al lui Claudianus (*Silesia ante Piastum: carmen epicum elaboratum antea, iam recognitum et auctum*, Breslau/Wrocław, 1720). În 1722 Sommersberg publică în orașul său natal o istorie străveche a Sileziei, fără vreo valoare științifică deosebită (*Regnum Vannianum antiquam Silesiam complectens*), împreună cu o anexă de mare însemnătate, datorită valorificării unor izvoare documentare din veacul al XVI-lea (*Lemnata historica ad ducatum et urbem Vratislaviensem pertinentia* etc.). Două lucrări de genealogie publicate în 1723 (*Tabulae genealogicae ducum Superioris et Inferioris Silesiae*; reeditată în 1724 sub un titlu nou) și în 1728 (*Genealogische Tabellen einiger fürstlichen und gräflichen Häuser in Spanien, Italien, Franckreich und Gross-Britannien*, vol. I—II, Frankfurt am Main) stabilesc pe deplin reputația de care se bucura Sommersberg pe plan internațional, însă lucrarea care i-a asigurat recunoașterea din partea posterității este ediția de cronici privitoare la istoria Sileziei (*Scriptores rerum Silesiacarum*, vol. I—III, Leipzig, 1729, 1730, 1732). În paralel cu activitatea sa științifică, Sommersberg urmează și o carieră publică ascendentă: în 1720 devine consilier guvernamental al principelui de Württemberg-Öls; în 1723 e ales membru al consiliului orașenesc din Breslau/Wrocław, iar doi ani mai târziu (1725) dobândește predicatul nobiliar *von Sommersberg* (până atunci se numea *Sommer*, patronim sub care își publică lucrările până în 1725). Credincios subțitor al birocrăției din Silezia habsburgică, Sommersberg devine în 1740 cămărar, iar în 1747 este ales primar al orașului său natal. Pentru viața și activitatea lui Sommersberg, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 34, Leipzig, 1892, p. 615—617.

³ Fr. W. Sommer, *Regnum Vannianum antiquam Silesiam complectens*, Vratislaviate, 1722, p. 4: „Cum his diebus quasi in Daciam antiquam proficiscens regni sub Decebalo amplissimi monumenta lustrarem, non absque fato (subl. n.) Ortelium in consilium adhibui, qui homini, antiquitatum patriarum amantissimo, in Daciae Moesiarumque Tabula, tabula triangularis intra Marisium Tibiscumque terrae ostentabat titulum REGNUM VANNIANUM, de quod apud Plinium Tacitumque videre est” etc.

orientului sclavagist se întindea de fapt în partea de nord-est a Asiei Mici, pe teritoriul Armeniei și al Azerbaidjanului. Oricum, cercetările îl puseseră pe Sommersberg în contact cu civilizația Daciei antice, stîrnindu-i mai mult decît simpla curiozitate. E însă de presupus — și cu deplin temei, după cum se va vedea în continuare — că interesul lui Sommersberg pentru Dacia antică era anterior anilor 1721—1722, dată la care își încheie dizertația consacrată vechiului regat al Vanului. În cursul anului 1722 istoricul silezian; se afla de acum într-o fază avansată de documentare pentru corpusul său de izvoare și studii referitoare la trecutul Daciei antice, cea mai bună dovadă în acest sens fiind scrisoarea⁴ lui Sommersberg trimisă reputatului medic și specialist minier transilvănean Samuel Köleséri jun.⁵ Într-adevăr, sfătuit de un erudit medic și concetățean al său, doctorul Johann Kanold⁶, căruia îi era negreșit cunoscută lucrarea lui Köleséri apă-

⁴ Vezi scrisoarea din anexă. În copia existentă în diplomatiarul Trausch, ca dată de redactare a scrisorii e indicat anul 1724. Citirea atentă a textului infirmă însă cu desăvîrșire această dată, impunînd cu cea mai mare probabilitate anul 1722 drept moment de concepere a scrisorii.

⁵ *Samuel Köleséri jun.* (1663, Szendrő — 1732, Sibiu), urmează succesiv studii de teologie, filosofie și medicină la Debrețin, Leyden și Franeker (1679—1685), obținînd doctoratul în teologie și în filosofie. Cu sprijinul cancelarului transilvănean Mihail Teleki, care îi acordase și pînă atunci ajutor statornic la urmarea studiilor academice, Köleséri se perfecționează în medicină și științele naturii la diferite colegii din Anglia, pe care le urmează în anii 1687—1688. Stabilît definitiv în Transilvania (1688), Köleséri devine medic gubernial, apoi medic militar, iar din 1692 activează și ca inspector al minelor din Transilvania, fiind în același timp unul dintre consilierii apropiați ai guvernatorului Gheorghe Bánffy. După 1713 Köleséri abandonează în bună măsură cariera publică — chiar dacă este numit consilier gubernial în 1729 —, dedicîndu-se cu pasiune activității științifice și culturale. Meritele pe acest tărîm îi sînt recunoscute prin alegerea ca membru al Academiei Leopoldine de științe ale naturii din Breslau/Wrocław (1718) și al Societății regale din Londra (1729). Köleséri a întreținut intense legături științifice și culturale cu stolnicul Constantin Cantacuzino și cu domnitorul Constantin Brîncoveanu, întreprinzînd mai multe vizite în Țara Românească (1709, 1712, 1713, 1714). Insemnările sale despre aceste vizite s-au pierdut, din păcate. Între 1716—1725 Köleséri a întreținut legături destul de intense cu domnitorul Nicolae Mavrocordat, căruia îi procură o seamă de cărți pentru biblioteca de la Văcărești. În același timp eruditul medic transilvănean a purtat o bogată corespondență cu numeroși oameni de știință din toată Europa. Creația științifică a lui Köleséri s-a concretizat mai ales printr-o seamă de lucrări medicale și filosofice, publicate la Sibiu în anii 1707—1726. Faima lui Köleséri a fost însă stabilită pe deplin de cartea sa *Auraria romano-dacica*, apărută la Sibiu în 1717 (ed. a II-a în 1780, la Bratislava). Pentru viața și opera lui Köleséri, cf. C. D. Fortunescu, *Auraria romano-dacica*, în „Arhivele Olteniei”, XVI, iul.-dec. 1937, p. 264—276; C. T. Jiga, *Patru scrisori ale doctorului Samuel Köleséri către Constantin Brîncoveanu*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, vol. I—II (1958—1959), p. 375—377; E. Bologa — C. T. Jiga, *Contribuții la cunoașterea personalității și operei doctorului Samuel Köleséri (1663—1732)*, în „Revista Medicală”. Tg. Mureș, V (1959), nr. 4, p. 449—452; Jakó Zs., *Legăturile bibliofile și științifice cu Țara Românească ale lui Köleséri Sámuel*, în vol. Jakó Zs., *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 227—236; J. Spielmann, *Restituiri istorico-medicale. Studii de istorie a științei și culturii*, București, 1980, p. 186—191.

⁶ *Johann Kanold* (1679, Breslau/Wrocław — 1729, Breslau/Wrocław), doctor în medicină și reputat autor al unor scrieri medicale, mai ales din domeniul epidemiologiei; fondator al unei reviste medicale de mare răsărit internațional; membru al Academiei Leopoldine de științe ale naturii din Breslau/Wrocław. Pentru viața și opera lui Kanold, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 15, Leipzig, 1882, p. 80—81. Samuel Köleséri jun. îi era de bună seamă apropiat lui Kanold nu numai ca medic și autor al unor lucrări de specialitate, ci și în calitate de eruditul transilvănean îi putea fi ceva mai greu cunoscut tinărului Sommersberg, aflat pe atunci la Leipzig, la studii. Mijlocirea lui Kanold apare astfel cît se poate de firesc.

rută la Sibiu în 1717 și dedicată studierii mineritului din Dacia traiană⁷, Sommersberg se adresează învățatului transilvănean, cerându-i opiniile în privința proiectului său. De la bun început istoricul silezian îi mărturisește lui Köleser că „scopul proiectului meu este să-i strâng într-un singur corpus pe autorii și lucrările editate și *inedite* (subl. n.), care înfățișează antichitățile Daciei, adăugându-le, la rîndu-mi, orice mi-ar mai fi cunoscut despre Dacia“. Cu același prilej Sommersberg menționează că ar fi adunat 17 studii care urmau să fie incluse în corpusul său, fără a se putea însă pronunța asupra numărului exact al izvoarelor decât odată cu încheierea lucrării. Istoricul silezian amintește nominal șapte dintre contribuțiile științifice asupra cărora s-a oprit — unele dintre ele bine cunoscute istoriografiei, altele, inedite, consultate de Sommersberg probabil în manuscris ori în ediții rare încă pe atunci. Din rîndul celor dinții se remarcă scrierea umanistului Ștefan Szamosközi/Zamosius (1565 ? — 1612) consacrată monumentelor epigrafice și altor vestigii din Dacia antică⁸ și colecția de inscripții din epoca romană, publicată de reputatul clasicist olandez și editor de autori antici, Jan Gruter/Gruyter (1560—1627)⁹. Dintre celelalte lucrări sînt de amintit următoarele: *Istoria celor două războaie dacice* a eruditului dominican spaniol Alfonso Chacón¹⁰; studiul lui Martin Opitz¹¹ despre sarmați, împreună cu notele sale

⁷ Structurată în 5 părți, *Auraria romano-dacica* prezintă mai întîi un istoric al exploatărilor miniere daco-romane, urmat de două expuneri referitoare la extragerea aurului și baterea monedei, după care autorul trece în revistă privilegiile conferite orașelor miniere și atribuțiunile revenind oficiilor montanistice. Lucrarea eruditului medic transilvănean se încheie cu o seamă de considerații științifico-filosofice despre originea și proprietățile aurului, precum și despre folosirea acestuia în medicină.

⁸ *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*, Padova, 1593.

⁹ *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani in corpus absolutissimum redactae*, vol. I—II, Frankfurt am Main, 1602—1603 (ed. a II-a în 1707). Pentru viața și opera lui Jan Gruyter, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 10, Leipzig, 1879, p. 68—71.

¹⁰ Alfonso Chacón, lat. Ciaconius, Ciacconus, it. Ciacconio (1540 ? — 1599 ?) întreprinde, după stabilirea sa la Roma, studii intense de istorie ecleziastică, dedicate mai cu seamă perioadei paleocreștine. Opera principală a călugărului andaluz este o istorie a papilor și cardinalilor pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Pentru viața și activitatea lui Chacón, cf. *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti*, Edizione 1949, Roma, 1951, vol. IX, p. 914. Lucrarea la care se referă Sommersberg se intitulează *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare gestis, ex simulachris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collecta* și a apărut la Roma în 1576 (ed. a II-a: Roma, 1616). Pentru însemnătatea acestei lucrări, cf. M. Macrea, *Un disegno del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, în „Ephemeris Daco-romana“, VII, 1937, p. 100 și urm.

¹¹ Martin Opitz (1597—1639), umanist german originar din Silezia; profesor la colegiul princiar din Alba Iulia în anii 1622—1623; în timpul șederii sale în Transilvania transcrie textul mai multor inscripții antice și începe redactarea lucrării *De Dacia antiqua*, pe care nu o va încheia; autor al poemului *Zlatna*, cu referiri frecvente la antichitatea daco-romană și la românii autohtoni. Pentru viața și opera lui Opitz, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 24, Leipzig, 1887, p. 370—380. Cu privire la prezentarea românilor în scrierile lui Opitz, cf. K. K. Klein, *Die Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, 50 (1927), 7—8, p. 96 și urm. și E. Dăianu, *Poetul silezian Martin Opitz și românii din Transilvania*, în „Apulum“, II (1943—1945), Alba Iulia, 1946, p. 374—385. Despre lucrarea lui Opitz consacrată Daciei antice și pierdută în 1639, cu ocazia distrugerii castelului din Heidelberg, cf. W. Gose, *Dacia Antiqua. Ein verschollenes Hauptwerk von Martin Opitz*, în „Südostdeutsches Archiv“, II (1959), 2, p. 127—144.

manuscrite ; cartea lui Konrad Samuel Schurtzfleisch¹² despre Transilvania ; volumul lui Daniel Wilhelm Triller¹³ despre botanica vechilor daci și dizertația lui Georg Christian Gebauer¹⁴ referitoare la monedele și gemele antice descoperite în Transilvania, multe dintre aceste studii fiind pierdute pentru posteritate. Bun cunoscător al scrierilor antichității greco-romane, Sommersberg se va fi oprit fără îndoială și asupra pasajelor corespunzătoare din operele lui Herodot, Strabo, Tucidide, Pompeius Trogus — Iustinus, Arrian, Curtius Rufus, Iordanes, Ovidiu, Suetoniu, Plutarh, Tacit, Pliniu cel Tânăr și Dio Cassius, chiar dacă nu face în scrisoarea adresată lui Köleséri vreo mențiune expresă în acest sens.

De un interes deosebit pentru istoria istoriografiei este modul în care Sommersberg a plănuit structurarea materialului documentar de care dispunea. Astfel, corpul său, pe care îl intitulează simplu *Dacia antică*, urma să cuprindă patru secțiuni mari — Dacia înainte de August (secț. I), Dacia antică de la August la Traian (secț. II), Traian Dacicul (secț. III), Soarta Daciei pînă la distrugerea Imperiului roman de răsărit (secț. IV) — însumînd în ordine cronologică toate știrile și informațiile despre Dacia, din cele mai vechi timpuri și pînă la părăsirea acesteia de către armata și administrația romană. În cuprinsul celor 13 capitole ale primei secțiuni Sommersberg și-a propus să înfățișeze — urmînd cu siguranță știrile lui Strabo — geografia Daciei antice, oprindu-se apoi la diferitele neamuri dacice, la obiceiurile, religia și organizarea militară a dacilor. Nu mai puțin atenție a acordat istoricul silezian prezentării primelor lupte ale dacilor împotriva unor tentative de cotropire străină (de ex. înfrîngerea oștilor lui Darius în 514 î.e.n.), culminînd cu rezistența eroică opusă oștilor macedonene ale lui Filip al II-lea și Alexandru cel Mare. De același interes, punînd în lumină o dată mai mult ascensiunea statului dac centralizat în vremea lui Burebista, s-a bucurat angrenarea Daciei în relațiile politico-militare internaționale din veacul I î.e.n., cu osebire intervențiile în conflictul Romei republicane cu regele Mithridate al Pontului și în războaiele civile din timpul primului și celui de-al doilea triumvirat. În mod cu totul firesc Sommersberg și-a propus apoi să prezinte expedițiile unor generali romani din vremea lui Octavianus Augustus împotriva statului dac, care nesocotise mereu stăpînirea romană de la Dunăre. Secțiunea a doua, consacrată istoriei Daciei din cursul secolului I e.n., a fost concepută de Sommersberg ca o cronică a luptelor duse de statul dac împotriva politicii de expansiune a Imperiului roman, mai ales în vremea lui Domițian, și totodată ca un prilej de evidențiere a personalității remarcabile a regelui Decebal. În secțiunea următoare istoricul silezian a proiectat să cuprindă toate știrile referitoare la cele două ex-

¹² Konrad Samuel Schurtzfleisch (1641—1708), polihistor german ; carieră didactică la Universitatea din Wittemberg ; autor a numeroase scrieri istorice, în rîndul cărora *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 33, Leipzig, 1891, p. 97—99, nu menționează cartea privind Transilvania.

¹³ Daniel Wilhelm Triller (1695—1782), medic, filolog și poet german ; autor a numeroase scrieri pe teme medicale ; lucrări despre autorii antichității clasice și diferite creații poetice minore. Cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 38, Leipzig, 1894, p. 608—615 nu amintește lucrarea referitoare la botanica vechilor daci.

¹⁴ Georg Christian Gebauer (1690, Breslau/Wrocław — 1773, Göttingen), jurist și istoric german de mare faimă ; carieră didactică la Universitățile din Leipzig și Göttingen ; autor a numeroase lucrări de drept și istorie. Pentru viața și activitatea lui Gebauer, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 8, Leipzig, 1878, p. 449—452. Lucrarea lui Gebauer despre monedele și gemele din Transilvania a fost consultată de compatriotul său Sommersberg probabil în vremea studiilor sale universitare de la Leipzig, unde confratele său mai vîrstnic își începuse în 1715 ascensiunea în ierarhia universitară. Se știe, de altfel, că Sommersberg a întreținut cu Gebauer o vastă corespondență științifică, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 34, p. 616.

pediții de cucerire romană a Daciei sub conducerea împăratului Traian, prezentând în același timp nu numai monumentele cele mai strălucite ale acestei epoci (Podul lui Traian, Columna Traiană), ci deopotrivă vestigiile epigrafice și numismatice legate de organizarea noii provincii imperiale. Ultima secțiune — aflată încă în curs de elaborare potrivit mărturiei autorului — a fost dedicată istoriei Daciei romane și postromane. De remarcat este faptul că istoricul silezian — asemenea altor confrăți din acea vreme și de mai târziu — a considerat în mod eronat domnia împăratului Gallienus, mai exact anul 251 e.n., drept data părăsirii Daciei de către armata și administrația romană. Credem, de asemenea, că în cuprinsul acestei secțiuni Sommersberg a intenționat să urmărească soarta Daciei *până la căderea Imperiului roman de apus (476 e.n.)*, iar nicidecum până la „distrugerea Imperiului roman de răsărit“, așa cum se menționează în scrisoarea adresată lui Köleséri, greșeală datorată probabil copistului din secolul al XIX-lea.

Din scrisoarea istoricului silezian mai aflăm că până în 1722 Sommersberg redactase cea mai mare parte a lucrării sale, intenționând să o publice la Leipzig, orașul studiilor sale universitare, încă în cursul anului următor (1723), spre a o pune la dispoziția celor veniți acolo cu ocazia desfășurării binecunoscutului târg. E mai mult ca sigur, că — din motive care ne rămân deocamdată obscure — Sommersberg nu și-a dus proiectul la bun sfârșit, după cum nu mai există, din păcate, nici o perspectivă de a regăsi manuscrisul acestei lucrări, deoarece colecțiile bogate și corespondența științifică a eruditului istoric silezian s-au pierdut încă în cursul secolului al XIX-lea¹⁵. Corpusul lui Sommersberg, gândit și realizat într-o manieră modernă (comentariu istoric însoțit de izvoarele pe care se întemeiază expunerea), rămâne însă — chiar și ca proiect — o mărturie sugestivă pentru interesul de care s-a bucurat istoria Daciei antice în rîndul oamenilor de știință din veacul luminilor.

(1722, f.l., f.z., ?) Leipzig

Frid(erici) Wilhelmi Sommeri Vratislaviensis, duci Württembergico-Olsnensi in regimine consiliarii, ad Samuelem Köleséri litterae

Dum nominis tui, vir excellentissime, famam colo, quae non angustis se Transylvaniae Pannoniaeque finibus circumscribi posse, omnem hactenus eruditorum orbem pervolavit et πάντα λήθων κινῶ¹, ut inter eos, qui se tuos esse affirmant, me quoque locum habere scias. Non sine fato experientissimus Kanoldus, ut de iis, quae de Dacia antiqua composuerim ad eum, te iubente perscribam poscit. Omnibus certe inaccessi laetitiae ansam nactus, gratiam tuam aucupandi, hinc, quantum potui, experientissimi Kanoldi votis satisfeci, officii tamen esse ratus, ut meis litteris sententiam hanc, tibi, excellentissime domine, curatius exponam. Itaque instituti mei rationem hanc esse confiteor, ut in unum corpus scriptores dissertationesque, quibus Daciae antiquitates illustrantur, editas ineditasque redigam, meam qualemcunque Daciam iis adiungens. Huius, si conspectum poscis amicum, non lateat (sin tua amicitia dignum iudicas, qui toto animo eam occupare studet) haec eius esse capita:

DACIA ANTIQVA

Sectio I. Dacia ante Augustum

- Cap. 1. εὑρεσις¹ veteris Daciae
- Cap. 2. Urbes, fluvii et saltus Dacorum
- Cap. 3. Gentes Dacorum
- Cap. 4. Mores, sacra et arma Dacorum
- Cap. 5. Dacia ante Alexandrum Magnum
- Cap. 6. Philippi et Alexandri expeditio in triballos
- Cap. 7. Sarmis rex ex nummo
- Cap. 8. Daci in bello Mithridatico

¹⁵ *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 34, p. 616.

- Cap. 9. Daci in bellis civilibus
- Cap. 10. Cotis, Daciae rex
- Cap. 11. Augusti in Daciam expeditio
- Cap. 12. De exilio et tumulto Ovidii
- Cap. 13. Ara Dianae Tauricae

Sectio II. *Dacia antiqua ab Augusto ad Traianum*

- Cap. 1. Dacia ab Augusto ad Domitianum usque
- Cap. 2. Domitianus contra Dacos
- Cap. 3. Decebalus, Daciae rex

Sectio III. *Traianus Dacicus*

- Cap. 1. Prior eius in Daciam expeditio
- Cap. 2. Altera eius in Daciam expeditio
- Cap. 3. Pons Traiani
- Cap. 4. Columna Traiani
- Cap. 5. Monumenta alia: coloniae, aquaeductus etc.
- Cap. 6. Inscriptiones ob hanc victoriam factae
- Cap. 7. Nummi ob Daciam subactam cusi

Sectio IV. *Fata Daciae ad destructum usque Orientis Imperium*

- Cap. 1. Fata Daciae a Traiano ad Gallienum usque
- Cap. 2. Fata Daciae inter migrationes gentium

Et hucusque confectum opus est, cui pauca desunt ordine historico iungenda, votis demum pro salute Caroli Augusti Victoris² finiendum.

Dissertationum scriptorumque, quibus volumen constabit, numerum rectum dare nondum possum, iam 17 congressi, ex quibus sunt: *Zamosii* Analecta Antiquitatum Daciarum ex editione Patavina cum notis; *Opitii* Sarmaticarum librum cum notis manuscriptis; *Institutiones*³ *Gruteri* emendatae; *Alphonsi Ciacconii* Historia utriusque belli Dacici; *Gebaueri* de nummis et Gemmis in Transylvania inventis dissertatio; *Trilleri*, Theologiae Doctoris, de re herbaria veterum Dacorum liber singularis; *Schurtzfleischii* de Transylvania lemnata etc. Neque desunt qui prelo subiiciendum volumen petunt, sed terminum lucem publicam aspiciendi in nundinas vernaes anni MDCCXXIII, si Deus I.O.M. vitam concesserit, prorogavi. Interea cum amicis de iis sollicitus, quae amplitudinem conatui meo possint adferre, praeterea tibi, vir excellentissime, in votis esse perspexi, ut vel te onere levarem, vel in sustinendo eo adiuvarem amici pietas est, prolixam eandemque tibi quoque voluntatem adferre cum laudum gloriam tua amicitia maiorem me comparare posse nescire profiteor. Dabis ergo, quam eligere sententiam velis. Testatum certe apud animum tuum relinquam, me ex asse tuum esse. Pluribus te detinere nolo, non ingratum tibi fore persuasus, quod hac via ad mentis meae rationem explicandam ingressus sum. Opportunam certe nunquam rem dari patior bene de favore tuo merendi; ut sollicitudini meae (quae an aequae bonique epistolam levem consulas me tenet) subveniant litterae, multis sane nominibus exoptandae est, quod spero et rogo. Reddam *de regno Vanniano* (quod male inter Tybiscum Marisiumque triangulari terra circumscriptis *Ortelius*) librum singularem ante nundinas adhuc vernaes Lipsiae exprimendum omnemque operam, curam ac industriam in id locabo, ut tuo tibi favore dignus esse videar. Vale, fautor perillustris ac excellentissime, meque tibi commendatum habe etc.

Arhiva documentară a parohiei evanghelice C.A. Braşov, *Arhiva Capitlului Țării Birsei*, Tf. 76: Diplomatarium Josephi Fr. Trausch, p. 1035—1037; copie de la începutul sec. XIX.

¹ Astfel în text.

² Este vorba de împăratul romano-german Carol al VI-lea (1711—1740).

³ Corect: *Inscriptiones*.

Scrisoarea lui Friedrich Wilhelm Sommer din Vratislavia, consilier de stat al ducelui de Württemberg-Öls, către Samuel Köleséri

Preainălțate bărbate!

Cinstind faima numelui Tău, care nu poate fi circumscrisă doar fruntariilor înguste ale Transilvaniei și Panoniei, deoarece s-a răspândit pînă acum în zbor în întreaga lume a savanților și a pus în mișcare toate pietrele¹, să știi că mă socotesc și eu între cei ce afirmă că sînt dintre ai Tăi. Preaîncusitul Kanold nu:

m-a îndemnat defel întimplător să-Ți scriu și să-Ți cer sfatul asupra celor pe care i le-am înfățișat despre Dacia antică. Minat, prin urmare, de o mare bucurie, i-am urmat îndemnul să-Ți dobândesc bunăvoința și am împlinit după cum mi-a stat în puteri dorința preaicusitului Kanold, căci este mai spre folosul lucrurilor să-Ți prezint acest gând cu mai multă grijă prin scrisoarea mea. Îți mărturisesc că scopul proiectului meu este să-i strâng într-un singur corpus pe autorii și lucrările edite și inedite care înfățișează antichitățile Daciei, adăugându-le, la rîndu-mi, orice mi-ar mai fi cunoscut despre Dacia. De vei voi acum să cercetezi acestea cu bunăvoință, doresc să nu-Ți rămînă neștiute (dacă Domnia Ta vei socoti de cuviință să cuprinzi din toată inima ceea ce Te interesează) capitolele lucrării, care sînt următoarele:

DACIA ANTICA

Secțiunea I: *Dacia înainte de August*

- Cap. 1 Geografia¹ Daciei vechi
- Cap. 2 Orașele, rîurile și pădurile dacilor
- Cap. 3 Neamurile dacice
- Cap. 4 Obiceiurile, religia și armele dacilor
- Cap. 5 Dacia înainte de Alexandru cel Mare
- Cap. 6 Expediția lui Filip și a lui Alexandru împotriva tribalilor
- Cap. 7 Regele Sarmis (înfățișat) pe monede
- Cap. 8 Dacii în războiul cu Mithridate
- Cap. 9 Dacii în războaiele civile
- Cap. 10 Cotyso, regele Daciei
- Cap. 11 Expediția lui August în Dacia
- Cap. 12 Despre exilul și mormîntul lui Ovidiu
- Cap. 13 Altarul Dianei din Taurida

Secțiunea a II-a: *Dacia antică de la August la Traian*

- Cap. 1 Dacia de la August pînă la Domițian
- Cap. 2 Domițian împotriva dacilor
- Cap. 3 Decebal, regele Daciei

Secțiunea a III-a: *Traian Dacicul*

- Cap. 1 Prima sa expediție în Dacia
- Cap. 2 A doua sa expediție în Dacia
- Cap. 3 Podul lui Traian
- Cap. 4 Columna lui Traian
- Cap. 5 Alte monumente: colonii, apeducte etc.
- Cap. 6 Inscripții puse cu ocazia acestei victorii
- Cap. 7 Monede bătute cu ocazia supunerii Daciei

Secțiunea a IV-a: *Soarta Daciei pînă la distrugerea Imperiului roman de răsărit*

- Cap. 1 Soarta Daciei de la Traian pînă la Gallienus
- Cap. 2 Soarta Daciei în vremea migrațiunii popoarelor

Pînă aici lucrarea este scrisă. Mai lipsesc doar puține lucruri de adăugat expunerii istorice, dar mai cu seamă închinarea întru mîntuirea Augustului Carol cel Victorios². Nu-Ți pot spune încă numărul exact al lucrărilor și autorilor pe care fi va cuprinde volumul, dar am adunat deja 17, dintre care amintesc: Analetele lui Szamosközi despre antichitățile Daciei, în ediția de la Padova, cu note; cartea lui Opitz despre sarmați, împreună cu notele manuscrise; Instituțiile³ lui Gruyter, emendate; Istoria celor două războaie dacice a lui Alfonso Chacón; dizertația lui Gebauer despre monedele și gemele descoperite în Transilvania; volumul unic al lui Triller, doctor în teologie, despre botanica vechilor daci; cartea lui Schurtzfleisch despre Transilvania etc. Nu-mi lipsesc lucrările pe care doresc să le tipăresc în volum, dar — dacă Dumnezeu cel mare și bun îmi va mai hărăzi zile — am aminat sorocul apariției publice pentru tirgul de aici⁴, din anul 1723. Într-aceasta, de vreme ce am fost îndemnat de prietenii care îmi cunoșteau strădaniile, iar mai apoi, fiindcă am văzut, preainălțate bărbate, că ai dori să-Ți ușurez povara ori să-Ți stau în ajutor la ducerea ei, ba mai mult, fiind o datorință de prieten să-Ți împlinesc această vrere generoasă, îți mărturisesc că nu mă voi putea asemui cu mărirea renumelui care împodobește persoana Domniei Tale. Vesteste-mi, prin urmare, hotărîrea pe care o vei lua. Las, desigur, la aprecierea Ta, faptul de a mă socoti în rîndul celor de puțină însemnătate dintre ai Tăi. Nu vreau să Te rețin mai mult și fii convins că nu îți voi fi nerecunoscător, chiar dacă am ales această cale pentru a-Ți înfățișa argumen-

tele opiniilor mele. Niciodată nu-mi va fi însă sortit să realizez un lucru demn să merite prețuire din parte-Ți. De vei cerceta cumva cu plăcere și bunăvoință modesta-mi epistolă, aștept cu nerăbdare vești și din partea altora, pentru a-mi potoli neliniștea. Aceasta este nădejdea și rugăminta mea. Încă înainte de tirgul de aici am dat la tipar, la Leipzig, un volum despre regatul Van (pe care Ortelius îl socotește greșit drept o suprafață triunghiulară de pământ între Tisa și Mureș) și mi-am pus în acesta toată truda, grija și sirguința, ca Tu să mă poți socoti vrednic de bunăvoința Ta.

Rămii cu bine, prealuminate și vestite ocrotitor, primind închinăciunea mea.

¹ În text în limba greacă.

² Este vorba de împăratul romano-german Carol al VI-lea (1711—1740).

³ Corect: *Inscriptiile*.

⁴ Din context rezultă că Sommersberg se afla în momentul redactării scrisorii probabil la Leipzig.

RÉSUMÉ

En partant d'une lettre écrite en 1722 par le réputé historien de la Silésie médiévale et exégète de la littérature latine classique, Friedrich Wilhelm von Sommersberg, au bien connu érudit transylvain Samuel Köleséri, l'auteur de l'article présente une nouvelle preuve de l'intérêt suscité par l'histoire de la Dacie antique dans les milieux savants au temps des lumières. Sommersberg, qui devra s'illustrer non seulement par de solides travaux d'histoire, mais aussi par une brillante carrière publique dans sa ville natale (Breslau/Wroclaw), s'est proposé dès 1721—1722 à réaliser un corpus des sources de l'histoire de la Dacie libre, romaine et postromaine, embrassant à côté des écrits des auteurs classiques certains monuments épigraphiques, numismatiques etc. connus de son temps. Travaillant au parachèvement de son projet, Sommersberg s'adresse au plus compétent spécialiste transylvain du temps, c'est à dire au docteur Köleséri (auteur de la réputée monographie *Auraria Romano-Dacica*, Sibiu, 1717), en le priant de lui préciser certains aspects de l'histoire de la Dacie antique. En cette occurrence Sommersberg présente à son érudit correspondant transylvain la structure de son corpus de sources, ouvrage qui, en tenant compte du niveau atteint alors par les recherches, se fait remarquer par son caractère exhaustif, complexe et moderne. Les manuscrits de Sommersberg s'étant perdus dès le XIX-ème siècle, la recherche scientifique se voit privée de la possibilité non seulement d'étudier le corpus des sources sur la Dacie antique, mais aussi d'accéder aux informations de certains manuscrits du XVIII-ème siècle disparus entre temps.

PRÉCIS,

Starting from a letter of 1722 addressed by Friedrich Wilhelm von Sommersberg, the well known historian of the medieval Silesia and exegete of classical Latin literature, to the Transylvanian physician Samuel Köleséri, the article presents a new evidence of the interest the history of the ancient Dacia enjoyed in the learned world of the enlightenment age. Sommersberg as far back as in 1721—1722 intended to compile a corpus of sources concerning the Roman and post Roman free Dacia including not only works of the ancient authors but also epigraphic and numismatic monuments.

Trying to finalize his project, Sommersberg asks the most competent Transylvanian specialist of that time, doctor Köleséri, (the author of the well known monography *Auraria Romano-Dacica*, Sibiu, 1717) to specify him certain aspects relating to ancient Dacia history. On this occasion Sommersberg shows to his erudite Transylvanian correspondent the structure of his sources corpus, a work that, considered from the angle of the researches stage of that time, stands out by its exhaustivity, complexity and modernity. Sommersberg's manuscripts loss even during the 19th century deprives the scientific research not only of the possibility to study the sources corpus of the ancient Dacia but also of the access to information of some works in manuscript from the 18th century that were meanwhile lost.